

zakoni i novi društveni pokreti

radivoj stepanov

1. ZAKON O ORGANIZOVANJU GRAĐANA

Zakone valja ceniti koliko spram mudrosti da razumu zahteva doba u kojem se i za koje se donose, toliko i spram umešnosti da povežu prošlost sa sadašnjicom i budućnošću, a primenu i uvažavanje temelje na dobrovoljnosti i dugotrajnijoj svrsishodnosti.

Nije suvišno, u tom smislu, a nadam se da nije ni odveć pretenciozno podsetiti se jednog takvog civilizacijskog znaka, koje, verujem, nije zaboravljeno, a glasi: *«Nema naročito dobrih ni naročito rđavih vlada ni država. Ali zato postoje vlade i države koje se, da bi se održale, ili da bi postigle svoje ciljeve, služe onim što je niže i gore u čoveku, i druge koje u istu svrhu apeluju na ono što je više i bolje, što još ne znači najviše i najbolje. U tome treba tražiti kriterij, i po tome treba prosuđivati njihove izglede za budućnost»* (I. Andrić, Znakovi).

«Izgledi za budućnost» su hic et nunc nova politička praksa, novi politički subjektivitet i novi društveni pokreti koji dospevaju do političke legitimnosti, a u pravnoj državi, prema kojoj, mada odocnelo, pokazujemo velike aspiracije, i do adekvatne normativno-zakonodavno uređenosti (i kodifikacije).

Koliko do juče, naši zakoni, posebno oni veliki, tzv. «sistemska» išli su ispod ili iznad, podbacujući ili prebacujući društvenu zbilju. Otuda je malo njih, doista stupilo u dejstvo sa odgovarajućim i društveno očekivanim aksiološkim učinkom. U tom kontekstu, ni novo zakonodavstvo (1) o političkom organizovanju i društvenim pokretima (procesima) građana ne obećavaju mnogo. Naime, bez jasne civilne orijentacije, veće elastičnosti za turbolentne socijalne politike u Jugoslaviji ne navikle na pravnu državu i u periodu izrazite denormativističke histerije (kao druge krajnosti normativnoj hipertrofiji) oni su koncipirani krajnje restriktivno, nedorečeno i nedomišljeno!

Nekoliko navoda u prilog iznetim konstatacijama.

a. Novi zakoni naprosto su prenebrigli društvenu zbilju i normativno skicirali neodgovarajuću mapu političke alternative — alternativnog političkog pokreta u društvu. Jer, grubo rečeno, između političke partije i političkih stranaka — pri čemu za naše prilike ima razloga i povoda da se u tom smislu pravi izvesna diferencija, dakle, između partije koje je sve manje i stranaka kojih je sve više, između ustavno sankcionisanog a nedelotvornog političkog subjekta, na jednoj strani, i oživotvorenih ali nelegalizovanih političkih činioca — stranaka, na drugoj strani, postoji raskošna skala diferenciranih i nijansiranih političko-demokratskih interesa i više ili manje, tj. čvršće ili slabije organizovanih političkih asocijacija. Dovoljan je čak i površan pregled kroz programe nabujale političke alternative pa da se uoče, naprimer, «politički pokret», «politička alternativa», «savez/iz», «demokratski krug», «političko udruženje», «demokratski forum», «demokratski politički blok republike»... Nabrojane asocijacije imaju sličnosti i razlike, osobenosti novih društvenih pokreta i novih društvenih stranaka.

Verujem, da se jednom organizovanom, sistematičnom i potpunijom pravnom, sociološkom i politikološkom analizom u istraživačkom projektu takva tvrdnja može i dokazati. Međutim, baš time što pobrojane asocijacije nisu dobile odgovarajuće mesto u obrisu nove pravne države tačnije u vidokrugu zakonodavca, pa ni pravašnog pomena, one zapravo nisu dobile ni pravu šansu da javno i političko-demokratski koloritnije oboje politički sistem savremenog jugoslovenskog (socijalističkog) društva. A one upravo pružaju veće «izglede za budućnost», oni su potencijalni nosioci političke budućnosti, jer se po pravilu više oslanjaju i upiru pogled na civilizacijska obeležja i znakove moderne epohe, na demokratske poli-

tičke institucije sistema na «prohodnost» društva, komunikaciju, dijalog a manje, ili se uopšte ne obziru prema osvajanju političke vlasti, mogućem broju poslaničkih mesta u parlamentu, pa ni dominaciji nad celokupnom ličnošću svojih supripadnika.

b. Gotovo u celosti, od prvog reklo bi se, do poslednjeg paragrafa, bilo savezni, bilo (neki) republički zakoni se odnose **restriktivno** prema političkim organizacijama i pluralnom organizovanju građana. Oni su isključivo — možda je prejaka reč — preokupirani kako da **eliminšu** (otstrane) demokratsko auto-organizovanje građana, a ne kako da ih **afirmišu**, da-lje promovišu u kontekstu demokratske restauracije političkog sistema. Otuda, nije neobično što su, u nekim stručnim razgovorima ovi zakoni ocenjeni ne kao novo političko pravo, već kao «obična» politika obučena u zakon. Nacrti nisu uspeali da se otarase uticaja skućenog političkog duha i jedne, prijemčive ali uskogrudne i netolerantne ideologije.

c. Zakoni o organizovanju građana su politički kratkovidni, pravno nestručni, kancelarijski, bez neophodnog nadahnuća i anticipacije. Drugim rečima ovi zakoni se nepodnošljivo dugo i nepotrebno zanimaju za sitnice i marginalije društva a ne za zbilju i samu suštinu pojave i procesa koja valja da inagurišu. Moglo bi se reći da se zakoni **neuporedivo više bave prebrojavanjem «političkog sitniša» a daleko manje ili gotovo nikako stvarnim političkim i društvenim kapitalom u nastajanju** koji se vidno «valja ulicama» preteći da se pretvori u one oblike i deponuje na onim mestima koji mogu biti krajnje pugubni (destruktivni) po inače «rovit» politički sistem jugoslovenskog društva.

c. Ma kako zvučalo jeretički, Jugoslavija ipak nema Ustav. To što je još ustava, pre bi se moglo nazvati «mozaik ustav» ili kako ga neki nazivaju «amandmanski ustav» a u nekoj izrazito nipodaštavajućoj verziji i «lego» ustav. Takode, usled višedecenijske političke — pluralističke apstinencije nepostoje bogzna kakvi znaci političke kulture, granice političkog delovanja, smisla za pravila političke igre i fer pleja. Dakle, po ustavu se sve može ali i ništa ne može. To svakako nije zanemarljiv društveni, pravni, politički minus u «izgledima za budućnost» društva i novih društvenih pokreta procesa.

Ali pomenuti nedostaci mogu, paradoksalno, poslužiti i kao zahvalna investicija u budućnost. Naime, zakonodavstvo o političkom organizovanju mogu se sugerisati rešenja, kodeks političke etike i granice delovanja u pluralističkom društvenom prostoru (ambijentu) i za tekst budućeg ustava pluralnog civilnog društva i demokratske pravne države.

2. MAPA DRUŠTVENIH PROCESA

Iz programa brojnih asocijacija građana, pretežno političkog karaktera (2) kao i raznovrsnih javnih nastupanja odista novih društvenih subjektiviteta, bar u poslednjih nekoliko godina, (što se okvirno može meriti početkom javne rasprave za promenu Ustava iz 1974. godine), polako ali neumitno se nazire jedna nova i drugačija u odnosu na sve prethodno višedecenijsko stanje, **mapa društvenih procesa i pokreta na tlu Jugoslavije**.

a. Političke partije

— Različit, krajnje polarizovan vremenski staž političkih partija; višedecenijski (SK) i adolecentni period (tek nedavno registrovanih partija u SR Hrvatskoj);

— značajne programske konfrontacije — jednog bloka partija naspram «zatečene» partije;

— značajno angažovanje članstva — mada sa različitim trendom: rasta i opadanja;

— angažovanje članstva ili na nacionalnoj ili na nadnacionalnoj/transnacionalnoj osnovi;

— različit finansijski status i imovinska snaga;

Političke stranke

— Političko okupljanje na «stečajnim zonama» doskorašnje službene ideologije;

— nacionalni osnov okupljanja;

— participiranje u osvajanju vlasti — osvajanje političke vlasti;

— afirmacija svojinskog pluralizma;

— ustavno zajamčivanje političkih i ličnih sloboda i prava čoveka i građanina;

— preorijentacija u spoljnoj politici zemlje;

Savezi

— Otvorenost za raznovrsnu saradnju i povezivanje sa svim društvenim organizacijama i udruženjima građana;

— samostalnost organizacije «u preobražaju»;

— afirmisanje patriotskog duha i sloge među ljudima;

— Zalaganje za demokratski socijalizam;

— razvoj i promocija nauke, kulture i obrazovanja;

— stvaranje pluralističke ustavne demokracije i pravne države;

— razvoj samoupravljanja;

Demokratski krug

— Neformalno povezivanje (neformalna grupa);

— diskontinuirano delovanje;

— zalaganje ili za visoke civilizacijske ciljeve ili za konkretne svakidašnje korekcije u političkom životu i društveno-političkom sistemu društva;

Demokratska zajednica

— Lozinka političkog povezivanja: pripadnost jednoj (istoj) narodnosti;

— promovisanje korpusa prava narodnosti kao specijalne oblasti ljudskih prava;

— ostvarivanje prava srazmernog učešća u izbornim organima vlasti;

— pravo na korišćenje maternjeg jezika u službenim komuniciranjima;

— pravo na negovanje i zaštitu umetničkog stvaranja na jezicima narodnosti i očuvanje etnografskih vrednosti;

— pravo na održavanje veza sa institucijama država u kojima se koristi jezik narodnosti;

Nezavisna društva

— Cehovsko okupljanje (organizovanje);

— zalaganje za nacionalnu, kulturnu, versku i političku toleranciju;

— poštovanje etičkih principa u profesionalnom radu;

— zaštita od represije i šikane zbog savskog i korektnog obavljanja profesionalne delatnosti;

Udruženja

— stvaranje federativne zajednice ljudi i naroda ujedinjenih na načelima dobrovoljnosti, nenasilja i autonomije;

— ostvarivanje ideje o neotudivosti ljudskih sloboda i prava;

— razvijanje principa nenasilja kao više civilizacijske tekovine;

— postepeno napuštanje principa nacionalne države;

- zalaganje za Evropu ljudi građanu na idealima slobode, jednakosti i bratstva;
- zalaganje za fleksibilne i raznovrsne oblike političkog i društvenog udruživanja građana;
- transnacionalno učlanjenje;

Pokret/i

- zalaganje za konstituisanje Jugoslavije kao demokratske i federativne zajednice;
- političko organizovanje Jugoslavije posredstvom jugoslovenskog parlamenta;
- prihvatanje međusobne idejne, nacionalne, političke verske, interesne i druge razlike kao elementarnih pretpostavki za ostvarivanje demokratije;
- ostvarivanje ciljeva demokratskom javnom akcijom;
- saradnja sa svim miroljubivim i demokratskim pokretima;
- otvorenost prema svim časnim ljudima;
- samostalno delovanje unutar postojećih društveno-političkih organizacija;
- uključivanje vernika u donošenje državnih odluka;

3. Od monizma ka pluralizmu, od monolitnosti ka pokretu

U okviru jugoslovenskog društva rađaju se raznovrsni oblici organizovanja građana; često je veoma teško odrediti da li su u pitanju stranke, pokreti, »nešto između«, ili »sasvim drugo«. To je donekle i razumljivo. Jer dok su novi društveni pokreti na zapadu nastajali kao proizvod socijalnog i političkog oblika fordističkog kapitalizma, tejllocizma, masovne potrošnje, socijalne dezintegracije, tipiziranog individualizma, prekomerne eksploatacije prirode, borokratizacije i državne kontrole (3), sa više-manje jasno prepoznatljivim zajedničkim znacima (transfunktionalnost, javni karakter, neformalizovanost, jednousmerenost, diskontinualnost i prvenstvenost društvenog karaktera-prirode) (4), dotle društveni pokreti na tlu Jugoslavije imaju specifičniji karakter i malo šta zajedničko sa društvenim pokretima u svetu.

Takva tvrdnja svakako traži objašnjenje. Najkraće, ono što su ranije bili društveni pokreti u Jugoslaviji, bili su tek pomodni trendovi, isključivo imitativnog karaktera, perifernog značaja, kratkotrajnog opstanka i bez prave socijalne podloge. »Pravi« društveni pokreti, da ih tako uslovno nazovemo, stvoreni su tek društvenom krizom. Političkom monizmu, pastijinoj državi i dogovornoj ekonomiji sučeljena je alternativa u pluralnom političkom civilnom društvu i demokratskoj pravnoj državi.

Zakoni države »specijalizovani« za društvene pokrete nisu, dugoročno gledano najuputnija rešenja. Ali sve dotle dok su pokreti rukovodeni političkim motivima u prvom redu, i poneti maticom političkog organizovanja građana, zakoni se pojavljuju kao ona potencijalno prihvatljiva rešenja koja osnovnu »jedinicu« njihove energije i snage investira u budućnost umesto u blokadu novih društvenih procesa.

1 U prvom redu mislim na: Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o društvenim organizacijama i udruženjima građana, »Narodne novine«, Zagreb, br. 2, 17 sječnja 1990; takođe i: Nacrt zakona o udruživanju građana u društvene organizacije i udruženja građana koja se osnivaju za teritoriju SFRJ, »Borba«, 27 febr. 1990, te, Nacrt zakona o političkim organizacijama, (za SR Srbiju), »Politika« 22 februar 1990

2 Programi političke alternative Slovenije, SR Hrvatske, SR Srbije, SR Crne Gore, u »Naše teme«, Zagreb, god. XXXIV, br. 3—4, 1990, s. 516 — 925; »Nove stranke Srbije«, Beograd, Institut za političke studije Beograd, 1990, kao razni alternativni programi razasuti po dnevnoj štampi.

3 Joahim Hirš: Kriza kapitalizma i novi društveni pokreti, »Gledišta«, Beograd, god. XXVII, januar—februar 1986, br. 1—2, s. 119.

4 Vidi o tome više u članku Vukašina Pavlovića: Između crvenog i zelenog, »Marksistička misao«, Beograd, br. 4/86, s. 67—79

subjekti ekološkog angažmana

ivan cifrić

1. GLASAM ZA POKRET

Postoje brojni pojedinci koji su decenijama pa i čitav svoj život pripadali jednom pokretu ali nikada nisu pripadali njegovoj partiji. Isto tako se može i obratno reći da su mnogi decenijama u partiji a zapravo ne pripadaju pokretu. Jednom kada to spoznaju na način da im se to saopći ili praktički dogodi dilema pokret-partija ili slično, nastaju drame. Kada se radi o brojnijoj skupini tada se pojavljuju i manifestne reakcije, pa i društvene konvulzije. Neka slična događanja se danas pokazuju. Nije nam namjera da o tom problemu pišemo, već da s nekim rezultatima istraživanja¹⁾ podkrijepimo moguća razmišljanja onih koji eventualno ta-

žuju i pojedinci ili grupe koje rade legalno unutar sistema.

3. treća etapa je **organizirano** djelovanje. Ona u sebi obuhvaća cjelokupni proces organiziranja i načine djelovanja ekoloških grupa, organizacija, udruženja — sve do samostalnih političkih stranaka. Time otpočinje i njihova unutrašnja dinamika i profiliranje.

S organiziranim djelovanjem, akcioni radjus se povećava i time pojačavaju inicijative u drugim područjima i sredinama u kojima je dotada politički život, ionako neinventivan i opskuran, onemogućavao disonantnost u javnom djelovanju a pogotovo u organiziranju izvan postojećega sistema.

4. u četvrtoj etapi pojavljuje se **reagirane sistemskih institucija** i legalnih organa sistema, kao i dotada legalnih političkih organizacija. Opći je cilj da postojeće ili promijenjene institucije postanu efikasnije u domeni zaštite čovjekove okoline i općenito prirodne sredine i kulturne baštine d zagađivanja i propadanja. Političke partije nastoje se svojim deklaracijama i programskim korekcijama uključiti u čitav proces i time aktualizirati svoje sadržaje novim imageom. U predizbornoj kampanji svaka politička stranka nastojala je »pokriti« i područje ekologije.

S obzirom na stupanj organiziranosti, aktivnosti grupa možemo pratiti kao četiri stupnja u procesu političke subjektivizacije.

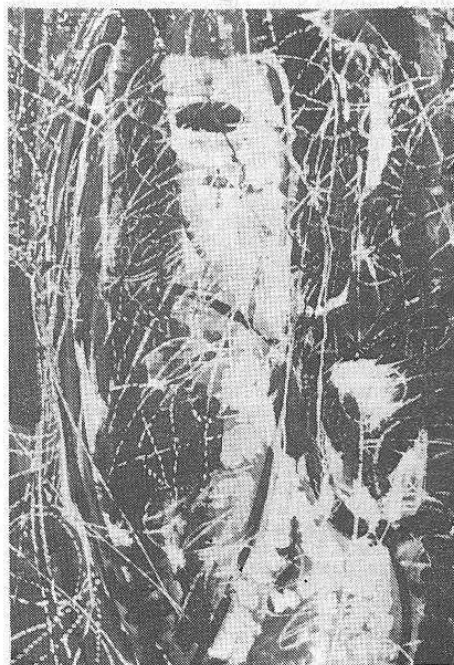
1. **spontanost** u djelovanju građana. To su **ad hoc** grupe koje poslije završene akcije postaju ono što su i prije bile — pojedinci. Spontanost je usmjerena na lokalno i neposredno. Interesi građana u prvom planu. Ovdje se ne radi o materijalnim interesima nego o interesima zdravlja, zaštite okoliša, reagiranja na materijalne interese izvanjskih subjekata i loby politiku. U tom kontekstu možemo govoriti o svijesti građana i osjećaju za probleme. Taj oblik reagiranja je vrlo produktivan, iako ima ograničene ciljeve na konkretni objekt. Ono će i nadalje ostati kao metoda neposrednog djelovanja bez namjere da se iz njega oblikuje politička organizacija. Samo djelovanje po sebi je i politički čin iako nije prethodno mišljen i planiran kao politička akcija.

2. **organizirano** praktično djelovanje nastalo je iz neposrednih akcija građana, osobito mladih, kao i iz inicijativa pojedinaca i grupa, da stvore jezgra za trajnije i sistematskije reagiranje na nepravilnosti u domeni ekološke politike. S organiziranim grupama stvaraju se i ciljevi, stavovi, metode, planovi rada koji nailaze konkretne objekte, kao što je slučaj u prvoj fazi. Grupe se ne raspadaju nakon kacija, jer stvaraju jezgra koja ih vode. Autonomija grupa je potpuna. One su staviše i međusobno izolirane i nekoordinirane u akcijama.

3. **koordinacija** je kvalitativno viši stupanj subjektivizacije udruženja, grupa i td., ali i viši stupanj objektivizacije ciljeva. S koordinacijom među grupama kvalitativno se poboljšavaju i programi, utvrđuju neki zajednički ciljevi a državaju konkretni autonomni ciljevi koji su primarno i uzrokovali nastanak grupa. Koordinacija je trajnij(i) način međusobne komunikacije i zajedničkih akcija.

(Taj proces koordinacije kod nas je rezultirao formiranjem »Saveza zelenih Hrvatske«)

4. **institucionalizacija** je onaj stupanj kada se formiraju političke stranke i kada kao takve ulaze u konkurentsku političku stranku borbu s drugim strankama za ostvarivanje svojih ciljeva. Stranke su registrirane i dio su političkih struktura (sistema) društva. Kao takve mogu i ostati ukoliko 1. ne uspiju na izborima dobiti povjerenja da uđu u skupštine i sabor i 2. ne žele osvajati vlast. To je pozicija opozicione partije koja nalazi smisao upravo u činjenici da time može više pridonijeti ostvarivanju svojih ciljeva. Mnogi zapravo misle da je temeljni smisao »zelenih« da 1. ne postanu po-

milos bajic

kova pitanja mogu postaviti danas i ubuduće za ekološki(e) pokret(e) i partiju(e), ako je uopće umjesno tj. teorijski opravdano i politički mudro postavljati takve probleme.

U kontekstu praktičkog djelovanja postoji nekoliko segmenata ili kompleksa koji u sebi uključuju kako načine praktičkog djelovanja tako i različitosti subjekata, odnosno nosilaca akcija. Na primjeru nekih razvijenih zemalja, a osobito SR Njemačke, poznata je opća anatomija nastanka ekoloških pokreta — od inicijativa građana u »bazi« i teorijskog rada, do političke partije.²⁾ U našem kontekstu čitav tok promjena u poslednjih par godina, možemo pratiti u nekoliko etapa:

1. **reagirana** na konkretne, pojedinačne probleme. Najčešće je riječ o grupama građana čiji se interesi sudaraju s nekim planiranim akcijama izgradnje objekata, i sl. Tome treba dodati i proteste protiv zagađenosti vlastite sredine. Mladi su u ovoj fazi odigrali ključnu ulogu.

2. Iz kritičkog i »revoltiranog« nastupa na lokalnoj razini, proširuje se kritika sistema kao takvog. Od pojedinih aspekata lokalne kritike, ona se proširuje na sistem, pa možemo govoriti o **sistemskoj kritici**. Njeno je obilježje i to da se ne odnosi samo na probleme zagađivanja, ekološke probleme nego na sistemske institucije. Ona postaje cjelovita pretpostavka na kojoj će se moći razviti opoziciono reagiranje i organiziranje. Sistemskoj kritici se pridru-